

Лілія Шеремета

ФОРМУВАННЯ НЕГАТИВНИХ КОНОТАЦІЙ ДО ЛЕКСЕМИ «КУРКУЛЬ»: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ

DOI: 10.58407/litopis.250116

© Л. Шеремета, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2972-9578>

Мета роботи – висвітлити, як радянська влада змінила первісне значення лексики «куркуль» та створила негативні конотації¹ до цього слова; прослідкувати роль і значення «куркуля» в українському соціумі; проаналізувати авторське опитування на тему «Хто такі “куркулі”?». **Методологія дослідження** ґрунтується на загально-наукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться до праць історичного спрямування. **Новизна** розвідки полягає у комплексному дослідженні поняття «куркуль», «куркульство» в двох площинах – лінгвістичній та історичній. У лінгвістичному аспекті досліджено етимологію, лексичне й стилістичне значення слова «куркуль», а в історичному – «куркульство» розглянуто як один із прошарків суспільства, яке радянська влада намагалася знищити. **Висновки.** «Куркулі» – заможна верства українського селянства, що стали ворогом радянської влади, з яким вона нещадно боролася і намагалася ліквідувати як клас. Лексема «куркуль» в українській мові зазнала трансформації під впливом історичних подій. Якщо спочатку це слово означало прізвисько, що давали людям, які прийшли з іншої місцевості, то згодом його використала радянська влада як еквівалент російського слова «кулак», яке характеризувало людину як жадібну, таку, що все забирає у свій кулак. Негативне забарвлення слова «кулак» позначилося й на слові «куркуль». Якщо раніше селян-власників, селян-виробників називали «господарями», «заможниками», «власниками», «багачами / багатіями», «хазяїнами», «індивідуалами», «приватниками», «фермерами», то радянська влада почала називати їх «куркулями», «спекулянтами», «експлуаторами», «кулаками», «глинтами», «мироїдами», «ворогами», «капіталістами в землеробстві», «сільською буржуазією», «дрібними буржуа», «агентами», «шкідниками», «контрреволюціонерами», «петлюрівцями», «горлохватами», а дітей «куркулів» – «куркульськими виродками», «куркульськими мордами».

Ключові слова: авторське опитування, Голодомор 1932–1933 рр., геноцид, комуністичний тоталітарний режим, конотація, куркуль.

Слово «куркуль» в українській мові відоме здавна, задовго до перевороту 1917 р. Більшовики цього слова не створювали, проте активно почали використовувати на окупованих українських територіях щодо селян, які чинили опір свавільній експропріації продовольства. Злочинний режим кардинально змінив семантику слова, надавши йому негативних конотацій. Якщо від початку ця лексема позначала людину, яка прийшла з іншої місцевості, то більшовицька влада почала називати «куркулями» заможних українських селян (а згодом і всіх, хто опирався режиму), які вороже ставилися до неї, з якими потрібно боротися і врешті знищити, ліквідувати як клас.

Дослідження поняття й лексики «куркуль», «куркульство» відбувається у двох площинах – філологічній (дослідження етимології та семантики лексики «куркуль») та історичній (дослідження «куркульства» як одного з прошарків суспільства).

Лексему «куркуль» досліджували Н. Сологуб, М. Тимошик, Л. Масенко та ін. Н. Сологуб вказує на те, що слово «куркуль» є українським еквівалентом слова «кулак», порівнює ці слова, вказує етимологію та наводить визначення зі словників². М. Тимошик дослідив походження слова «куркуль», визначив три категорії селян, яких називали «куркулями» (з

¹ Конотація (лат. *connotatio*; від *con* – «разом», і *notare* – «позначати») – «додаткове до основного, денотативного значення знака, що містить інформацію про експресивну силу та оцінну вартість даного знака, емоції та волевиявлення, що супроводжують його використання» (Конотація. *Новий словник іншомовних слів* / Укл. і передмова О. Сліпушко. Київ: АКОНІТ. С. 370). Конотація як лінгвістичне поняття тісно пов'язана із позамовними чинниками, які активно впливають на її формування чи зміну. Отже, цілком логічно, що конотації слів можна формувати цілеспрямовано, ретранслюючи певні наративи, пов'язані з цими лексемами. Радянська влада активно послуговувалася такими методами, намагаючись штучно сконструювати ставлення переважної більшості громадян до певних реалій. На сьогодні залишаються недослідженими питання, пов'язані з процесом, результатом і залишковими явищами такого цілеспрямованого впливу на конотацію багатьох знакових лексем.

² Сологуб Н. Куркуль, кулак... Культура мови на щодень. Київ: Інститут української мови НАН України, 2010. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine70-20.pdf>.

1917 р. до 1932 р.), а також вказав на негативні наслідки боротьби більшовиків із «куркулями»: зречення батьків-«куркулів», «розкуркулення» тощо³. Слово «куркуль» в історико-етимологічному та соціально-політичному аспектах проаналізувала Л. Масенко⁴. Зокрема, науковиця вважає, що це слово за радянської влади отримало негативні конотації, зазнало семантичної зміни, що слід вважати мовним виявом тотальної війни, яку сталінська диктатура провадила проти українського народу.

В. Лазуренко досліджує становлення та розвиток селянських фермерських господарств в Україні в період НЕПу, зокрема й заможне селянство України, параметри заможності селянських господарств⁵. Цю ж проблему він розглядає у співавторстві з А. Морозовим⁶. В. Марочко дослідив питання українських «куркулів» як жертв більшовицької політики соціал-шовінізму⁷. Н. Романець висвітлює репресивні заходи влади, спрямовані проти куркулів третьої категорії, що здійснювалися в українському селі під час суцільної колективізації протягом 1930–1931 рр.⁸ Я. Мотенко досліджував визначення терміна «куркуль» в історіографії періоду Української революції 1918–1921 рр., виснувавши, що «проблема визначення терміну “куркуль” є однією з найскладніших у історіографії періоду 1918–1921 рр. в Україні». Він також зазначив, що до поч. 1960-х рр. господарча діяльність «куркуля» в працях радянських істориків мала виключно негативну оцінку, «проте з поступовою деідеологізацією української історичної науки відбувається зміна поглядів вітчизняних дослідників на роль “куркуля”». Ці погляди наближаються до думки закордонних дослідників⁹. М. Дніпроенко дослідив питання походження слова «куркуль», утворення «куркульських» господарств та взаємодію радянської влади із «куркулями»¹⁰.

За «Етимологічним словником української мови», укладеним ще до здобуття Україною незалежності, «куркуль» – це «багатий селянин-власник, на якого працюють наймити; [переселенець з іншої місцевості]». Словник подає дві версії походження цього слова – і обидві, імовірно, з турецької мови. Перша – вказує на те, що це слово походить від тур. *Korkulu* («той, що вселяє страх; страшний; небезпечний»), є похідним від дієслова *korkulmak* («боятися»). За другою – слово «куркуль» походить від тур. *kürkülü* («критий хутром», «вдягнутий у шубу»), але вказано, що, очевидно, ця версія є хибною¹¹.

М. Тимошик зазначає, що слово «куркуль» вперше на письмі використав Д. Яворницький, тлумачачи його так, як було прийнято на гетьманській Чигиринщині й Чернігівщині: «...прізвисько, яке в насмішку давали міщани прийшлим до міст козакам-чорноморцям»¹².

Уперше в словник слово «куркуль» увів Б. Грінченко («Словарь української мови», 1907–1909 рр.), який навів такі визначення: «Пришлый, захожий изъ другой мѣстности челоуѣкъ, поселившійся на постоянное жительство. Екатер. г. Залюбовск. Слов. Д. Эварн. Въ Чигир. у. – прозвище, даваемое въ насмѣшку мѣщанами казакамъ черноморцамъ»¹³, фактично залишивши тлумачення Д. Яворницького. Отже, й історик Д. Яворницький, і філолог Б. Грінченко не пов'язували слово «куркуль» ні з приватною власністю, ні з заможністю, ні з землею чи працею (зокрема, й найманою).

³ Тимошик М. Куркулі. За що радянська влада не любила працюючих українських господарів. *Український тиждень*. 2015. 27 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/kurkuli-za-shcho-radianska-vlada-ne-liubyla-pratsovytykh-ukrainskykh-hospodariw/>.

⁴ Масенко Л. Слово куркуль в історико-етимологічному та соціально-політичному аспектах. *Українська мова*. 2015. № 2. С. 24–37.

⁵ Лазуренко В. Становлення та розвиток селянських фермерських господарств в Україні: соціально-економічний аспект (1921–1929 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. іст. н.: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2012. 57 с.

⁶ Морозов А., Лазуренко В. Селянин-власник часів НЕПу: хто він? З історії формування класового жупеля «куркуль». *Український селянин*. 2010. Вип. 12. С. 33–37; Лазуренко В., Морозов А. Дискусії щодо визначення об'єктивних параметрів заможності селянських господарств періоду НЕПу у науковій літературі 20-х рр. XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2011. Вип. 18. С. 53–58.

⁷ Марочко В. Українські «куркулі» – жертви більшовицької політики соціал-шовінізму. *Український селянин*. 2022. Вип. 27. С. 54–60.

⁸ Романець Н. Куркульські висілки під час суцільної колективізації: особливості формування. *Наукові праці Запорізького національного університету*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. Вип. 41. С. 106–109.

⁹ Мотенко Я. Визначення терміну «куркуль» в історіографії громадянської війни 1918–1921 рр. в Україні. *NTUKhPIIR*. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/b739c0a5-e60c-47ce-b10c-5b1b82658821/content>.

¹⁰ Дніпроенко М. Куркулі. Спогади, свідчення, роздуми. Дніпропетровськ: Моноліт, 2009. 348 с., іл.

¹¹ Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол. О. Мельничук (головний ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1983. Т. 3: Кора – М. 1989. С. 155.

¹² Тимошик М. Куркулі. За що радянська влада не любила працюючих українських господарів.

¹³ Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: В 4-х т. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Т. 2. Ст. 330 // *Словарь української мови* / Упорядкував Б. Грінченко. URL: http://hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/25451-kurkul.html#show_point.

Слово «куркуль» є еквівалентом до російського слова «кулак». С. Маркова зазначає: «На початку ХХ ст. заможних російських селян почали називати “кулаками”. Заможного хуторянина після століпінської аграрної реформи називали не фермером, а “кулаком” і “мироїдом”, котрий усе прибирав до свого “кулака”, забираючи в “мира”, тобто общини»¹⁴. Через те, що значення слова «кулак» перенесли на слово «куркуль», воно теж набуло негативного забарвлення, адже слово «кулак» від початку мало негативне значення. В. Даль дав таке тлумачення: «Скупец, скряга, жидомор, кремень, крепьш; перекупщик, переторговщик, маклак, прасол, сводчик, особ. в хлебной торговле, на базарах и пристанях, сам безденежный, живет обманом, обчетом, обмером; ... торгаш с малыми деньжонками, ездит по деревням, скупая холст, пряжу, лен, пеньку, мерлушку, щетину, масло и пр. прасол, прах, денежный барышник, гуртовщик, скупщик и отгонщик скота; разносчик, коробейник, щепетильник»¹⁵. У пізніших тлумачних словниках російської мови значення слова «кулак» змінюється, його починають трактувати як багату людину, яка використовує найману працю. У такий спосіб відбулася зміна семантики цього слова. Отже, більшовики надали слову «куркуль» негативного значення в розумінні «мироїд», змінили його первинний смисл.

Негативно конотоване тавро «куркуль» стосувалося усієї родини. В одинадцятитомному «Словнику української мови» (перший тлумачний словник, що був виданий протягом 1970–1980-х рр.) слово «куркуль» має таке значення: «багатий селянин-власник, на якого працюють наймити і незаможники»¹⁶. Поряд із цим словом є такі спільнокореневі: «куркуленко» (син куркуля), «куркуленчиха» (дружина куркуленка), «куркулик» (має зневажливе забарвлення, зменшене до слова куркуль), «куркулити» (те саме, що розкуркулювати), «куркулиха» (дружина куркуля), «куркулице» (має зневажливе забарвлення, збільшене до слова куркуль), «куркулівна» (дочка куркуля), «куркуляка» (має зневажливе забарвлення, збільшене до слова куркуль), «куркулька» (жіноче до слова куркуль), «куркульня» (збірне до слова куркуль), «куркульство» (клас куркулів; куркулі), «куркульський» (прикметник до слова куркуль; належний куркулеві; який складається з куркулів; властивий куркулеві, такий, як у куркуля).

Отже, «Словник...» не надає негативного забарвлення слову «куркуль», але у похідних словах зафіксовано зневажливе забарвлення. Словотвірне гніздо слова «куркуль» велике, є слова на позначення всієї родини «куркуля». Це свідчить про те, що радянська влада маркувала, ставила тавро на всієї родині «куркуля», не жалючі ні дорослих, ні дітей. У такий спосіб зневажалась господарність, працьовитість, любов до рідної землі українського селянства. Тавро «куркуль» несли на собі не лише господарі, а й їхні діти та онуки.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (2009 р.) маємо лише одне дещо змінене визначення слова «куркуль»: «Багатий селянин-власник, який використовував найману робочу силу»¹⁷, а спільнокореневих слів залишилося ще менше: куркуляка, куркулька, куркульство, куркульня, куркульський. Зменшення похідних також свідчить про втрату актуальності цього слова в сучасній українській мові, у повсякденному житті людей, адже нині немає такого прошарку суспільства.

Отже, згідно з тлумачними словниками української мови, головне значення слова «куркуль» – це багатий селянин-власник, з яким це слово асоціюється й нині. Попередніх визначень це слово не зберегло, і негативних конотацій, які активно пропагувала більшовицька влада, також.

Щодо вивчення «куркульства» в історичній площині, то О. Ганжа зазначає, що «за перше десятиріччя радянської влади, ні В.І. Леніним, ні пізніше, так і не було вироблено загальних економічних дефініцій терміну “куркуль”. А відсутність чітко сформульованого і загальноприйнятого визначення сприяла тому, що зі зміною економічного курсу наприкінці 1920-х років, поняття “куркуль” остаточно втрачає соціально-економічне значення, перетворюючись у політичний жупел у боротьбі режиму із селянством. Під нього підганялися всі селяни, незадоволені політикою, що здійснювалася режимом»¹⁸.

Ненависть більшовиків до заможного селянства можна пояснити тим, що вони, прагнучи збудувати комуністичне суспільство, були ідейними ворогами приватної власності й

¹⁴ Маркова С. Суспільно-політичні зміни в українському селі у контексті формування комуністичної системи (1917–1933 рр.): дис. ... д.і.н.: 07.00.01. Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 74.

¹⁵ Кулак. Толковый словарь живаго великорускаго языка / Сост. В. Даль. URL: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=14365>.

¹⁶ Словник української мови: В 11 т. / Ред. тому А. Бурячок, П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с.

¹⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак. Київ: Дніпро, 2009. С. 486.

¹⁸ Ганжа О. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.): монографія. Київ, 2000. С. 13.

насамперед власності на засоби виробництва. Більшовики прагнули встановити монополію на виробництво та розподіл матеріальних благ, насамперед продовольчих. Це давало їм необмежену владу й контроль за суспільством, яке відтак ставало залежним від компартійно-радянського режиму, що фактично перетворювався на єдиного власника усіх капіталів та засобів виробництва. А заможний селянин був власником землі, реманенту, худоби, був успішним с/г виробником і міг бути незалежним від режиму. Тому «куркулі» були природними антагоністами більшовиків, оскільки їхня приватна господарська діяльність йшла в розріз із прагненнями та ідеями комуністів, «куркулі» та інші селяни-власники стояли на заваді комуністам проводити радикальні соціально-економічні перетворення.

Тому В. Ленін у своїх виступах використовував такі емоційно-забарвлені слова на позначення «куркулів»: «звіряча куркульня», «шалений ворог», «павуки», «п'явки», «вампири»¹⁹. Також заможних селян-«куркулів» називали «спекулянтами», «експлуаторами», «кулаками», «глитаями», «кровопивцями», «мироїдами», «ворогами», «капіталістами в землеробстві», «сільською буржуазією», «дрібними буржуа», «агентами», «шкідниками», «контрреволюціонерами», «петлюрівцями», «горлохватами». Це негативні конотації до описуваної лексеми. У такий спосіб комуністичний режим спотворив значення слова «куркуль», сформувавши до нього негативні конотації й використав як тавро на позначення українців-хліборобів, людей-трударів, землеробів. У сучасній науці такі способи емоційно-ціннісного мовного впливу тлумачать як «розлюднення» або «дегуманізація».

Із введенням в СРСР нової економічної політики (НЕПу), якою передбачалися заміна продрозверстки фіксованим продовольчим податком і часткове відновлення ринкових відносин, у селянства з'явилася мотивація до підвищення продуктивності праці й можливість поліпшити свій матеріальний стан. Тож поступово конотація «куркуль» зникла з ужитку. Проте вже наприкінці 1920-х рр., коли відбулося згортання НЕПу, вона була відроджена.

Н. Лапчинська зазначила, що саме наприкінці 1920-х рр. із «куркулів» «почали створювати образ ворога. Було реанімовано термін “куркуль”, що не вживався з 1923 р. Зарахування господарства до категорії “куркульське” ставило на його власникові тавро ворога радянської влади»²⁰.

Перехід сталінського режиму «від політики обмеження експлуаторських тенденцій куркуля до політики ліквідації куркуля як класу» розпочався після сумнозвісного виступу Й. Сталіна на Всесоюзній конференції аграрників-марксистів 27 грудня 1929 р.

Як змінилося ставлення влади до заможного селянства, можна порівняти на прикладі двох пропагандистських матеріалів. У статті «Взискуючи бога», опублікованій у газеті «Вісті ВУЦВК» № 64 за 24 березня 1923 р., описано життя і світогляд «куркулів» так: «На чому стояв куркуль? Що він рахував підпорою ладу і взагалі всього світу? Приватна власність – раз, добрий статечний господарь – два, твердий лад – три, пошана до дідивських звичаїв – чотири. От ті кити, на яких стояв і твердо вірив в їх вічність і їх непохитність. Центральним пунктом, найбільшим, так би мовити, китом був хазяїн з власністю. Бог – власник неба і землі ... цар – власник держави, а куркуль – власник у себе вдома, якому у його хаті “да покоряється всякая тварь од невістки до поросяти”»²¹.

У 1929 р. П. Тронь, відповідаючи на своє ж запитання «Хто є куркуль?», писав у газеті «Радянський селянин»: «Селянин куркуль живе з того, що експлуатує чужу робочу силу, обробляючи й ту землю, що йому наділили, й ту, що він орендує. Куркуль приторговує, здає в оренду машини, позичає гроші за грабницькі відсотки, скуповує хліб та продає його на кабальних умовах; позичаючи хліб бідноті, куркуль облутує її павутинням усяких зобов'язань і цупко тримає її в своїх хижацьких лапах»²². Різкий розворот від конотації «куркуль» – господар до «куркуль» – експлуатор, очевидний. З метою виставити заможного селянина ворогом народу, автор не пошкодував різних стилістичних засобів.

Відповідно до постанови Раднаркому УСРР від 13 серпня 1929 р. про ознаки, які визначали селянське господарство як куркульське, до «куркулів» зараховували хазяїв, які мали або використовували в своєму господарстві найману працю для сільськогосподарських робіт; мали млин, олійницю, круподерню, просорушку, вівночухральню, шаповальню, терковий заклад, сушарню, шкіряний завод, цегельню або інше промислове підприємство, вітряк або водяний млин; якщо займалися торгівлею, лихварством, комерційним посередництвом або мали інші нетрудові прибутки²³ тощо.

¹⁹ Масенко Л. Слово куркуль... С. 26.

²⁰ Лапчинська Н. З3 запитання і відповіді про Голодомор-геноцид. Дрогобич: Коло, 2018. С. 11.

²¹ «Взискуючи бога». *Вісті ВУЦВК*. 1923. № 64. 24 березня. С. 2.

²² Тронь П. «Хто є куркуль?» *Радянський селянин*. 1929. № 14 (449). 6 лютого. С. 1.

²³ Постанова Раднаркому УСРР про ознаки, які визначали селянське господарство як куркульське. 13 серпня 1929 р. *Колективізація і голод на Україні: 1929–1933*. / Відп. ред.: Кульчицький С. Київ: Наукова думка, 1992. С. 106–107.

У постанові ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств в районах суцільної колективізації», закріплено поділ «куркулів» на три категорії для репресування, у такий спосіб влада приступила до «знищення куркуля як класу» або «розкуркулення». Під час цієї операції використання дефініції «куркуль» набуло доволіного характеру. Фактично «куркулями» називали селян-власників, господарів, хазяїв, індивідуалів, які споконвіку працювали на землі й не бажали вступати в колгоспи та усуспільнювати нажите тяжкою працею майно. Майнова ознака при цьому втрачала превалююче значення, на перший план виступав фактор незгоди з «політикою партії й уряду на селі». Для означення невдоволених, але не заможних селян, з'явилися конотації «куркульський прихвостень», «підкуркульник»²⁴.

Найжорстокішим репресіям піддавалися перші дві категорії. До першої застосували ізоляцію в концтаборах або найвищу кару – розстріл, до другої – виселення за межі УСРР у північні райони РСФРР (де вони часто гинули від голоду й холоду). Третю категорію після розкуркулення залишали на місцях. Репресії проти «куркулів» проводили каральні органи – ОДПУ та міліція.

В. Марочко зазначає, що «політика розкуркулення, яку ідеологічно обґрунтував і практично запровадив Сталін, була одним із інструментів державного терору проти селян»²⁵. Внаслідок проведення політики ліквідації куркульства як класу в УСРР було знищено «близько 300 тис. селянських господарств. [...] Проти заможних верств села застосовували «конфіскацію майна, землі, реманенту, житла, реквізицію продовольства, а незаможних обкладали непосильними податками, натуральними повинностями (хлібозаготівельний план до двору, мірчук тощо)»²⁶. Це була війна із селянством, ліквідація економічно-господарського, соціально-економічного укладу заможних українських селян.

Під час Голодомору такі злочинні дії влади не могли пройти безслідно. Це мало свій вплив на психіку й поведінку людини. І. Рева зазначає, що «політика розкуркулення, яка є невід'ємною частиною геноцидних дій з боку радянської влади, спричиняла, на думку психологів, травму, співставну з душевним потрясінням, що переживає людина під час пограбування. ... Господарство, яке віками було запорукою добробуту родини, раптом ставало джерелом страждань та страху»²⁷. Такий негативний вплив на ментальне здоров'я нації мав пролонговані наслідки, які часто можна простежити й нині.

Наведемо приклади зі свідчень людей, які пережили Голодомор-геноцид 1932–1933 рр. про те, що «куркулі» були трударями на своїй землі, а не ворогами, як це кваліфікував комуністичний режим. Так, Я. Пасічник, мешканець м. Городище Черкаської обл. Городищенського р-ну, згадував: «Мій батько мав пару коней, був хазяїн хороший. Землі в нього небагато було, два гектари, але коні в нього були найлучі в районі і він попав у списки розкуркулювання»²⁸. Є. Стригун із с. Євминка Чернігівської обл. Козелецького р-ну засвідчила таке: «Сталін посилав от і де хто такий заможніший був, що самі хазяїни вони були, не якісь там, дійствітельно, багатіє були, а самі своє сім'єю робили і яка розумніша людина, тих усіх забирали і висилали на Соловки»²⁹.

Нині можна знайти активне використання слова «куркуль», яке асоціюється із достатком, ситістю, господарністю, хазяйновитістю, багатством, землею, заможністю. Це слово, зокрема, використовують у назвах³⁰ кафе та інших закладів харчування, торгових домів, інтернет-магазинів, сайтів тощо (клуб «Вінницькі куркулі», ресторація м'яса та сала «Куркуль», кафе «Куркуль», ресторація «Куркуль'є», торговий дім «Куркуль», проект «Український донецький куркуль», назва телеграм-каналу «Я – куркуль», сайт «Куркуль – онлайн-асистент фермера», канал на ютубі «Куркуль – фермерський канал», сторінка у фейсбуці «Куркуль.com», фермерське господарство «Куркуль» тощо). Це свідчить про те, що в свідомості сучасного українця утвердилася позитивна конотація цього слова. Куркуль нині сприймається як людина з достатком, заможна, хазяйновита.

²⁴ Офіційно прийнятий в СРСР ідеологічний ярлик, який вживали для дискредитації (суспільного таврування) селян, які за майновим станом не відповідали соціально-економічному статусу «куркулів», але чинили активний або пасивний спротив насильницькій колективізації, розкуркуленню, реквізиційним хлібозаготівлям та іншим заходам більшовиків на селі. Таких осіб радянська пропаганда називала також «ставлениками куркулів», «посібниками куркулів», «поплічниками куркулів», «підспівувачами куркулів», «переродженнями», «особами, пов'язаними з куркулями», «елементом, близьким до них». Радянська влада звинувачувала «підкуркульників» у тому, що вони підтримують політичні та економічні інтереси куркулів (Марочко В. Підкуркульник. Енциклопедія Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Дрогобич: «Коло», 2018. С. 532–533).

²⁵ Марочко В. Йосип Сталін – фельдмаршал Голодомору. Київ, 2020. С. 19.

²⁶ Там само. С. 16–17.

²⁷ Рева І. Страх бути господарем. Які наслідки Голодомору українці відчують досі. *BBC News Україна*. 2020. 28 листопада. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-55074954>.

²⁸ Борисенко В. Свіча пам'яті: Усна історія про геноцид українців у 1932–1933 рр. Київ: Стило, 2007. С. 253.

²⁹ Там само. С. 267.

³⁰ Назви наведено не з метою реклами, а в наукових цілях.

Щоб дізнатися, чи відомо сучасним людям первісне значення слова «куркуль»; чи знають вони, хто такі «куркулі»; як ставляться до них; чи використовують нині таке колісь активно вживане слово і в якому контексті, авторка цієї статті провела опитування на тему: «Хто такі “куркулі”?». Воно тривало один місяць – від 31 липня по 31 серпня 2023 р.

Опитування проводилося онлайн за допомогою платформи Google Forms. Обираючи формат запитань (визначені варіанти відповідей чи довільні), ми зупинилися на довільному варіанті відповідей, адже це дає змогу дізнатися реальну думку опитуваних, їхнє бачення зазначеної проблеми. Ми вважаємо, що визначений перелік відповідей не розкрив би повністю поглядів опитуваних, а просто поставив би їх у певні межі, значно звузивши варіанти відповідей.

Охочі взяти участь в опитуванні переходили за посиланням і відповідали на 6 запитань:

1. Як Вас звати та скільки Вам років? Вкажіть тільки ім'я та вік.
2. Яку маєте освіту?
3. На Вашу думку, хто такі «куркулі»?
4. Яке Ваше ставлення до «куркулів»?
5. Чи були у Вашій родині «куркулі»?
6. Чи використовуєте Ви у повсякденному вжитку слово «куркуль»? У якому контексті? Якщо можете, наведіть приклад.

Варто зазначити, що люди не дуже активно брали участь в опитуванні. Посилання на нього було розміщене в чатах (Viber), соціальній мережі Facebook, а також активно поширювалося серед друзів та знайомих. Чисельність людей, яким було надіслано опитування, значно перевищувала кількість отриманих відповідей. З чим пов'язана така пасивність – невідомо, але можна припустити, що серед основних факторів – боязнь шахрайських схем; невміння користуватися таким сервісом, як Google Forms (можливо, актуально для людей старшого віку); невпевненість у своїх знаннях з історії України; звичайний страх тощо. Наприклад, один із респондентів (36 р.) відмовився взяти участь в опитуванні, сказавши, що в ньому «якісь компрометувальні запитання».

Загалом у такий спосіб вдалося опитати 140 осіб, серед яких чоловіків – 38, жінок – 99, і 3 людини не вказали ім'я, через що неможливо визначити їхню стать. Віковий діапазон респондентів – від 20 до 77 років. Метою визначення віку респондентів було простежити, чи відрізняються знання про «куркулів» та ставлення до них, і використання цього слова у людей молодшого й старшого віку. Щоб простежити активність опитаних, віковий діапазон можна поділити на 6 груп: 1) 20–29 років – 13 осіб; 2) 30–39 років – 62 особи; 3) 40–49 років – 41 особа; 4) 50–59 років – 15 осіб; 5) 60–69 років – 4 особи; 6) 70–79 років – 5 осіб. Найактивнішими виявилися люди віком 30–39 років.

Аналіз відповідей дозволив дійти висновку, що молодь і люди старшого віку переважно знають, хто такі «куркулі». Як серед молоді, так і серед людей старшого віку є ті, хто використовують слово «куркуль» у щоденному вжитку, але здебільшого в жартівливому сенсі. Проте більшість не послуговується ним взагалі.

Друге запитання – «Яку маєте освіту?» – ставилося з метою дослідити, як здобута освіта (вища, незакінчена вища, середня) впливає на знання та сприйняття такого соціального прошарку людей 1920–1930-х рр., як «куркулі». Отож переважна більшість опитаних має вищу освіту (120), незакінчену вищу (2), середню освіту (16) і двоє людей не вказали, яку освіту здобули. Проаналізовані відповіді свідчать про те, що незалежно від здобутої освіти, українці здебільшого розуміють, ким були «куркулі» та яка доля їх спіткала.

Відповідаючи на третє запитання – «На Вашу думку, хто такі “куркулі”?», – респонденти зазначали³¹: заможні селяни (73); ярлик, тавро, маркер, створений радянською владою на позначення селянина-трударя (20); працюючі селяни (11); багаті селяни (10); господарі (4); фермери (4); успішні селяни (3); підприємці (2); селяни-власники (2); земле-власники (2); хазяйновиті селяни (2); хазяї (1); люди, які мають потенціал (1); переселенці (1); підлабузники (1); жадібні люди (1); люди, які привласнюють чуже (1); не знаю (1).

Деякі респонденти давали відповідь двома-трьома словами, інші – відповіли розгорнуто, із поясненнями власної думки та оцінкою. Наведемо декотрі з них. Отож «куркулі» – це: «Хазяї, що мали наділ землі і господарство»; «Це людина, що жила у сільській місцевості, мала велике господарство. Багато працювала на землі і для допомоги собі залучала селян»; «Підприємці у галузі сільського господарства, які використовували найману працю, переважно за дуже незначну оплату»; «Селяни-власники (заможні, міцні господарі), які володіли індивідуальними господарствами, мали (різні за площею) наділи землі, с-г

³¹ Усі назви та визначення наведено мовою оригіналу, здійснено редагування пунктуаційних помилок. Якщо в одній відповіді були перераховані декілька назв чи характеристик, то вони зараховувалися в категорію по першому слову.

реманент, свійську худобу тощо. Були антагоністами соціально-економічної політики комуністів, які прагнули знищити приватних власників, які володіли власними засобами виробництва й були в економічному плані відносно незалежними від режиму»; «Заможні люди, яких не любили за їхні статки»; «Заможні землевласники, які давали свої землі в оренду простим селянам за велику ціну, таким чином заганяли їх у борги»; «Заможні селяни, які мали певний достаток порівняно з іншими. Наприклад, якщо у вас була корова чи коняка, то ви – куркуль. Вони, або їхні батьки заробили власною працею. На теперішній час найближче порівняння – це невеликі фермерські господарства переважно сімейного типу з мінімальним залученням найманих працівників»; «Заможні люди, які, на думку влади, надто успішні та становлять загрозу»; «Заможні люди, конкретніше – заможні селяни. Які самі працювали і мали змогу наймати за оплату працівників»; «Людина, яка привласнює чуже»; «Зажиточна людина, яка має дохід від здачі в оренду землі, яка прийшла не зовсім чесним шляхом, або купив за борги, і продав дорожче, що використовує бідну робочу силу, бо людям треба заробити на хліб хоч якось»; «Заможні люди, використовують працю інших, трохи жадібні, але в цілому розумні господарники»; «В дитинстві це слово мало негативний відтінок – людина-здирник, що примушувала працювати на себе інших. Зараз розумію, що це були найкращі господарі у селі»; «Заможний селянин, який сам нічого не робив, а використовував працю людей»; «Думаючи й працюючи люди, які й без фінансової освіти вчилися вести так господарство, щоб можна було ще примножити свої статки» тощо.

Серед отриманих відповідей на вказане вище запитання, 20 респондентів відповіли, що «куркуль» – це тавро, ярлик та маркер на позначення українського селянина. Наприклад, «Це негативне найменування для тих селян, які були багатіші за решту села. Зустрічала таке слово як маркер для тих, хто мав у господарстві найманих працівників»; «Спеціальний термін, вигаданий більшовиками для створення образу класового ворога серед селян»; «Куркуль – назва-ярлик, що використовувалася за часів Радянського Союзу на позначення заможних прошарків сільського населення (фактично – успішних фермерів та господарів за сучасними критеріями). Таких людей окупаційна для України більшовицька влада таврувала, ганьбила, прирікала на покарання й фізичне знищення (виселення персональне або зі всіма членами родини, націоналізація особистого майна, ув'язнення, розстріл)»; «Це термін радянський, навмисно образливий для українців, які були насправді добрими і міцними господарями»; «Куркулі: 1) назва-тавро українських селян 20–30-х рр. XX ст., що були відносно багатшими за своїх односельчан та / або виступали проти політики колективізації, за що були репресовані; 2) утверджена у громадській думці з часів СРСР та успадкована в сучасній Україні зневажливо-заздрісна назва багатого селянина, що забезпечує свій добробут працею у сільському господарстві»; «Ярлик, що навішувався на людей, які мали певний рівень заможності; потім політичне кліше для репресій»; «Люди, які потрапили під совєцьке тавро ворогів і яким було заподіано шкоду» тощо.

Отже, проаналізувавши отримані відповіді, можна дійти висновку, що в переважній більшості українців сформовано чітке розуміння й усвідомлення того, що «куркулі» – це фермери, підприємці, розумні, працьовиті й талановиті господарі, трударі, які змогли досягнути успіху й розвитку завдяки своїй праці. Радянська влада штучно створила цей термін, використала слово «куркуль», змінивши його первісне значення та наклавши негативний відбиток, і таврувала ним українського селянина-власника.

Після аналізу четвертого запитання – «Яке Ваше ставлення до “куркулів”?» – маємо такі результати: позитивне (сюди увійшли такі відповіді, як: хороше, добре, чудове, прекрасне) (63); нормальне (18); нейтральне (17); не дали чіткої відповіді (12); негативне (9); позитивне, але з умовою (6); співчутливе (5); з повагою (3); ніяке (2); неоднозначне (1); не визначилася/вся (1); нейтральне, ближче до зневаги (1); різне, залежить від ситуації (1); жертви більшовизму (1); подвійне (1).

Загалом ставлення до «куркулів» оцінювалося позитивно. Є відповіді, де респонденти ставилися до них позитивно, але з умовою (6). Наприклад: «Підприємництво – це добре, проте експлуатація, неналежна оплата та понаднормова робота – це зло»; «Якщо це люди, які досягли такого статусу своєю працею та розумом, то дуже добре»; «Якщо гроші зароблені своєю працею, то це дуже добре. Якщо нечесним шляхом, то негативно»; «Загалом позитивне, якщо тільки “куркуль” не був глитаєм і поганою людиною»; «Скоріше позитивне, бо люди самі працювали, і розраховували на власні сили, не чекаючи, що хтось щось їм винен. ... Не виключаю варіант, можливо, куркулі шахрайським способом здобували свого заможного положення»; «Якщо не жадібні, то добре».

Також зафіксовано 11 відповідей, не пов'язаних із питанням «Яке Ваше ставлення до “куркулів”?». Респонденти ухилялися від прямої відповіді, натомість поділилися своїми думками, емоціями та враженнями: «Гадаю, нашим історикам треба переосмислити цей термін і феномен українського селянина-господаря. Слово куркуль вживали переважно в

негативно-зневажливого сенсі через більшовицьку традицію»; «Верства населення, яка була штучно звинувачена у злочинах і знищена»; «Вважаю цю назву некоректною. Я за право власності і конкурентоспроможність»; «Не вбачаю поділу на куркулів»; «Куркуль – негативний термін, тому він викликає негативні асоціації, звісно, але це не стосується жодних певних людей, це термін репресивної системи, це слово її словника» та ін.

Із отриманих відповідей, можна висувати, що негативне ставлення респондентів до «куркулів» пов'язане з несприйняттям використання найманої праці за заниженою ціною, тобто з експлуатацією бідних людей, зловживанням їхнім становищем. Та все ж переважна більшість опитаних ставиться до «куркулів» позитивно, характеризує їх як працьовитих, самодостатніх, розумних, підприємливих людей.

П'яте запитання – «Чи були у Вашій родині “куркулі”?»: так (53), ні (56), не знаю (29), не відповіли (2). Метою цього запитання було дізнатися, чи знають респонденти історію своєї родини та чи відрізняється ставлення до «куркулів» в опитаних, в родинях яких були представники цієї верстви. Аналіз відповідей показав, що позитивно до «куркулів» ставляться люди, в родинях яких вони були. У сім'ях, де не було «куркулів», відповідно, і ставлення здебільшого негативне. Серед отриманих відповідей були, зокрема, й такі: «Так, родину мого дідуся розкуркулили, після цього його батько й сестра померли від голоду в 1933 р.»; «Мій прадід сидів у тюрмі за сфабрикованою справою “приховування зерна”»; «Так, мого прапрадіда розкуркулили. Вислали до Сибіру, в його хаті відкрили початкову школу, а взуття його і дружини носили люди, які на нього “настукали”»; «Так. В історії моєї родини були і ті, що розкуркулювали, і ті, кого розкуркулили. І моє ставлення до тих, хто це робив на місцевому рівні, – то невдахи, які дорвалися до влади і забирали задарма чуже, прикриваючись дозволом тієї влади»; «На думку советів, були. Родину діда викинули з хати взимку, забрали все, що було, бо так не можна. Бо куркулі»; «Такого формулювання стосовно моїх родичів не чув, однак мій прадід Йосип мав багато поля, власні коні та наймав робітників. Після приходу советів після II св. війни усе забрали в колгосп, однак ні він, ні його родина не була виселена. (Львівщина)»; «Мій прадід був розкуркулений, а потім розстріляний. Мати померла до того, і всі діти, у тому числі моя бабуся, опинилися у дитбудинках»; «В моїй родині, по батьківській лінії, прадід був родом з Полтавщини, то був доволі заможним. Так, з розповідей мого батька, я чула, що прадід мав навіть “карусель”. А коли прийшла радянська влада, то від усього поступово мали відмовитись. Прадід був працьовитим, вмів заробляти гроші, користувався повагою, мав зв'язки, і коли його попередили, що почнеться вилучення продовольства, все швидко розпродав. Мав 5 дітей. В роки Голодомору приховав вилучені від продажу майна кошти, частину розподілив на кожну дитину та відправив їх порізно в різні села до родичів на утримання. Тож під час Голодомору всі вижили. Сам прадід дожив до глибокої старості і продовжував працювати. Повертаючись з базару, де продавав яблука, він присів біля паркану і помер по дорозі додому. Тож працював до останніх днів. От такі вони куркулі».

Отже, відповіді на вказане вище запитання свідчать про те, що переважна більшість опитаних знає історію свого роду. Аналіз відповідей також показав, що респонденти, чий родич був «куркулем», позитивно до них ставляться, вони розуміють, які це були люди, чим займалися, як примножили свій статок. У кого в родині «куркулів» не було, ставляться переважно до них негативно, з осудом, вважаючи їх жадібними людьми, такими, які наживаються на інших.

Останнє, шосте, запитання – «Чи використовуєте Ви у повсякденному вжитку слово “куркуль”? У якому контексті? Якщо можете, наведіть приклад». Метою цього запитання було дізнатися, чи актуальне слово «куркуль» у ХХІ ст. Як часто його використовують молоді люди і старше покоління та в якому сенсі. Отже, на це запитання отримано такі відповіді: так (62), ні (78). Наведемо приклади отриманих позитивних відповідей. Отож слово «куркуль» опитані використовують: «Інколи використовую. Зазвичай у виразі “багатий, як куркуль”»; «Так. Використовую тоді, коли на роботі вимагають більше, ніж було домовлено і нічого за це не доплачують»; «У значенні людини, яка має певний достаток і примножує його»; «У моєму селі в мого однофамільця прізвисько Куркуль. У нього в родині були куркулі. Його (і батька його – всю родину загалом) так прозивають, бо він хитрий і жадібний. В якомусь такому значенні це слово проскакує, але загалом не вживаю»; «Куркуль вживаю, коли людина накопичує багато грошей або інших речей»; «Так, інколи використовую. Називаючи людей так, коли вони багато працюють, і шкодують на себе щось витратити та прагнуть лише накопичувати»; «Так. Цим терміном описую заможних / багатих людей, які збагатили за рахунок інших»; «Так. Зазвичай як “скупий”, “жаданий”»; «Так, використовую, як заощадити та зробити запаси. Якщо на зиму купляю мішками картоплю та цибулю: я – куркулька!»; «Так. В контексті заможна, але не дуже щедра людина»; «Звісно використовую, я ж села. “Ну ти куркуль!” – з захватом, коли мої друзі щось купляють, а перед тим не хвалились про це»; «Так, користуюсь. Куркулі в сенсі гос-

подарники-селяни, які можуть бути прикладом для інших, менш організованих селян»; «Іноді, коли хочу підкреслити, що людина працьовита і заощадлива»; «Рідко, у значенні жадібного господаря, у мене це совковий спадок»; «Інколи. Не часто. Коли хтось хвалиться прибутком, чи якимось купленими речами, я можу сказати: “О, то ти куркуль!”» тощо.

Серед позитивних відповідей можна виділити респондентів, які вживають слово «куркуль» жартома, іронічно, в гумористичному контексті (24). Наприклад: «Тільки жартома, якщо хтось веде себе більш ощадливо, ніж я, чи у когось під рукою є те, що потрібно саме зараз мені»; «Так. Шуткую з тих, у кого неочікувано збільшились прибутки. Наприклад, премія на роботі»; «Використовую лише як жартівливе щодо людей, які мають накопичення грошей, але постійно прибідняються»; «Лише в жартівливій формі, коли хочу підхвалити людину, яка вона запласлива»; «Використовую в іронічному дусі. Калькулятор називаю “куркулятором”»; «Переважно у жартівливому. Наприклад, якщо подруга викупує купе, коли їде до матері (у неї собака, то тільки так), то кажу, що вона куркулька»; «Так, у сенсі більш такому веселому. Людина, яка щось купила, та ти хочеш її “підколоти”»; «Так, рідко. У жартівливому контексті, коли людина має щось цінне, чого немає ні в кого з оточуючих. Наприклад, “У тебе iPhone? Да ти куркуль!”»; «Дуже рідко. Хіба що в іронічному значенні, щось на зразок “куркульська морда” про поведінку людини, яка має багато певних ресурсів, вища класово. Однак для мене звичніше сказати у цьому випадку “буржуй”, ніж “куркуль”» тощо.

Багато опитаних не послуговуються терміном «куркуль» у повсякденному мовленні, бо слово має негативний відтінок. Наведемо деякі відповіді з поясненнями: «Здебільшого ні, бо це дуже образливо. Якщо й було, то у значенні “жадібна” людина»; «Ні, не використовую, але чула, що люди використовують це слово з негативною конотацією (підкреслюючи надмірну жадібність, заощадливість особи, яка вміє заробляти гроші)»; «Не використовую. Але чула, як використовували це слово, як образу. Типу “От, ти куркуль!”»; «У повсякденному житті слово “куркуль” не вживаю, оскільки воно негативного забарвлення. Здається, в дитинстві так називала жадібних»; «Ні, не використовую, бо воно образливе»; «Ні, не використовую. Але мої родичі використовують. Наприклад, у значенні заможної людини, яка не хоче ділитися своїми речами з іншими людьми. Слово “куркуль” використовується як образа, щоб зацікавити людину, показати їй, що вона ще, можливо, й не чесно працює заробила свої статки, а тепер ще й не хоче допомогти іншим» тощо.

Отже, отримані відповіді на шосте запитання дають змогу дійти висновку, що в Україні ХХІ ст. слово «куркуль» втратило свою актуальність, адже нині немає такого прошарку суспільства. Якщо його і вживають, то в іронічному, жартівливому контекстах.

У такий спосіб, лексема «куркуль» в українській мові зазнала трансформації під впливом історичних подій. Якщо спочатку це слово означало прізвище, що давали людям, які прийшли з іншої місцевості, то згодом його використала радянська влада як еквівалент російського слова «кулак», яке характеризувало людину як жадібну, таку, що все забирає у свій кулак. Негативне забарвлення слова «кулак» позначилося й на слові «куркуль». Якщо раніше селян-власників, селян-виробників називали «господарями», «заможниками», «власниками», «багачами / багатіями», «хазяїнами», «індивідуалами», «приватниками», «фермерами», то радянська влада почала таврувати їх «куркулями», «куркульськими мордами», «горлохватами», «глитаями», «мироїдами», «кровопивцями», а дітей «куркулів» називати «куркульськими виродками». «Куркулі» – заможна верства українського селянства, – стали ворогом радянської влади, з яким вона нещадно боролася й намагалася ліквідувати як клас. До зневажливих ярликів додалися політичні конотації – «бандити», «петлюрівці», «бувші люди», «дрібні буржуа». Усе це формувало асоціативний ряд до слова «куркуль» із негативною, різко зниженою, зневажливою конотацією, способи емоційно-ціннісного мовного впливу тлумачать як «розлюднення» або «дегуманізація». Такі негативні конотації надовго закарбувалися в свідомості українців. Таврування людей мало пролонговані наслідки.

Попри намагання тоталітарного комуністичного режиму надати лексемі «куркуль» негативного значення, нині в українців є розуміння й усвідомлення того, що це було зроблено штучно. Тому зараз можна знайти активне використання цього слова (у назвах кафе, ресторанів, сайтів тощо), яке асоціюється із достатком, добробутом, ситістю, господарністю, хазяйновитістю, багатством, землею, заможністю.

Проаналізувавши авторське опитування на тему «Хто такі “куркулі”?», можна дійти висновку, що в переважній більшості українців сформовано чітке розуміння й усвідомлення того, що «куркулі» – це фермери, підприємці, розумні, працьовиті й талановиті господарі, трударі, які змогли досягнути успіху й розвитку завдяки своїй праці, розуму, підприємницькому таланту. Нині українці словом «куркуль» у щоденному вжитку послуговуються не часто, здебільшого в жартівливому сенсі.

References

- Borysenko, V. (2007). *Svicha pamiaty: Usna istoriia pro henotsyd ukrainsiv u 1932–1933 rr.* [A candle in remembrance: An oral history of the Ukrainian genocide of 1932–1933]. Kyiv, Ukraine.
- Dniprenko, M. (2009). *Kurkuli. Spohady, svidchennia, rozdumy* [Kurkuli. Memories, testimonies, reflections]. Dnipropetrovsk, Ukraine.
- Hanzha, O. (2000). *Ukrainske selo v period stanovlennia totalitarnoho rezhymu (1917–1927 rr.)* [Ukrainian peasantry during the formation of the totalitarian regime]. Kyiv, Ukraine.
- Lapchynska, N. (2018). *33 zapytannia i vidpovidi pro Holodomor-henotsyd* [33 questions and answers about the Holodomor-genocide]. Drohobych, Ukraine.
- Lazurenko, V. (2012). *Stanovlennia ta rozvytok selianskykh fermerskykh hospodarstv v Ukraini: sotsialno-ekonomichnyi aspekt (1921–1929 rr.)*: [Formation and development of peasant farms in Ukraine: socio-economic aspect (1921–1929)]. Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine.
- Lazurenko, V., Morozov, A. (2011). *Dyskusii shchodo vyznachennia obiektyvnykh parametriv zamozhnosti selianskykh hospodarstv periodu NEPu u naukovi literaturi 20-kh rr. XX st.* [Discussions on the determination of objective parameters of the peasant farms prosperity during the NEP period in the scientific literature of the 20s of the 20th c.]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – poch. XX st. – Issues of the history of Ukraine of the 19th – the early 20th c.*, 18, P. 53–58.
- Markova, S. (2015). *Suspilno-politychni zminy v ukrainskomu seli u konteksti formuvannia komunistychnoi systemy (1917–1933 rr.)* [Socio-political changes in the Ukrainian village in the context of the formation of the communist system (1917–1933)]. Kamianets-Podilskyi, Ukraine.
- Marochko, V. (2020). *Yosyp Stalin – feldmarshal Holodomoru* [Joseph Stalin – field marshal of the Holodomor]. Kyiv, Ukraine.
- Marochko, V. (2022). *Ukrainski «kurkuli» – zhertyv bilshovytskoi polityky sotsial-shovinizmu* [Ukrainian «kurkuli» are victims of the Bolshevik policy of social-chauvinism]. *Ukrainskyi selianyn – Ukrainian peasant*, 27, P. 54–60.
- Masenko, L. (2015). *Slovo kurkul v istoryko-etymolohichnomu ta sotsialno-politychnomu aspektakh* [The word kurkul in historical, etymological and socio-political aspects]. *Ukrainska mova – Ukrainian Language*, 2, P. 24–37.
- Morozov, A., Lazurenko, V. (2010). *Selianyn-vlasnyk chasiv NEPu: khto vin? Z istorii formuvannia klasovoho zhupelia «kurkul»* [Peasant-owner of the NEP times: who is he? From the history of formation a dirty class word «kurkul»]. *Ukrainskyi selianyn – Ukrainian peasant*, 12, P. 33–37.
- Movchan, P. (Comp.) (2009). *Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv, Ukraine.
- Romanets, N. (2014). *Kurkulska vysilka pid chas sutsilnoi kolektyvizatsii: osoblyvosti formuvannia* [Banishment of kurkuli during the forced collectivization: peculiarities of formation]. *Naukovi pratsi Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of Zaporizhzhia national university*, 41, P. 106–109.

Шеремета Лілія Олександрівна – методист відділу досліджень Голодомору та штучних масових голодів Національного музею Голодомору-геноциду (вул. Лаврська, 3, м. Київ, 01015, Україна).

Sheremeta Liliia – methodologist of the Holodomor and mass man-made famine research department of the National museum of the Holodomor-genocide (3 Lavrska Str., Kyiv, 01015 Ukraine).

E-mail: lilyok3@ukr.net

FORMATION OF NEGATIVE CONNOTATIONS TO THE LEXEME «KURKUL»: LINGUISTIC AND HISTORICAL ASPECTS

The purpose of the work is to highlight the way the Soviet government changed the original meaning of the lexeme «kurkul» and created negative connotations to this word; to trace the role and meaning of «kurkul» in Ukrainian society; and to analyse the author's survey on the topic «Who are the "kurkuli"?». **The research methodology** is based on general scientific methodological principles and basic requirements applied to the works of historical direction. **The novelty of scientific research** lies in comprehensive study of the concept «kurkul», «kurkulstvo» two-fold – linguistic and historical. The etymology, lexical, and stylistic meaning of the word «kurkul» are investigated in the linguistic aspect, and in the historical aspect, «kurkulstvo» is considered one of the strata of society that the Soviet authorities tried to destroy. **Conclusions.** «Kurkuli» are a wealthy stratum of the Ukrainian peasantry who became an enemy of the Soviet government, against whom it mercilessly fought and tried to eliminate as a class. The lexeme «kurkul» in the Ukrainian language underwent a transformation under the influence of historical events. If initially this word meant a nickname given to people who came to the cities, then later it was used by Soviet authorities as an equivalent of the Russian word «kulak», which described a person as greedy, one who takes everything in his fist. The negative connotation of the word «kulak» affected the word «kurkul» as well. If earlier peasant-owners, peasant-manufacturers were called «owners», «prosperous men», «proprietor», «rich/wealthy men», «landlords», «individuals», «private owners», «farmers», then the Soviet authorities began to stigmatize them as «kurkuli», «profiteers», «exploiters», «kulaki», «hlytai (rich exploiters)», «myroidy (usurer)», «enemies», «capitalists in agriculture», «rural bourgeoisie», «petit-bourgeoises», «agents», «wreckers», «counterrevolutionaries», «Petliurivets», «horlokhvaty (mercenary persons)», and the children of «kurkuli» as «kurkul bastards» and «kurkul snouts».

Key words: author's polling; Holodomor 1932–1933; genocide; communist totalitarian regime; connotation; kurkul.

Дата подання: 2 серпня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 11 лютого 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Шеремета, Л. Формування негативних конотацій до лексеми «куркуль»: лінгвістичний та історичний аспекти. *Сіверянський літопис*. 2025. № 1. С. 190–200. DOI: 10.58407/litopis.250116.

Цитування за стандартом APA

Sheremeta, L. (2025). Formuvannia nehatyvnykh konotatsii do leksemy «kurkul»: lnhvistychnyi ta istorychnyi aspekty [Formation of negative connotations to the lexeme «kurkul»: linguistic and historical aspects]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, P. 190–200. DOI: 10.58407/litopis.250116.

